

О.М.Завальнюк, О.Б.Комарніцький*

**КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
(1918–2005 рр.): СТОРІНКИ ІСТОРІЇ**

У статті розглядаються основні етапи історичного шляху одного з найдавніших вищих навчальних закладів України – Кам'янець-Подільського державного університету, заснованого в роки Української революції 1917–1921 рр. і відродженого в часи незалежності України зусиллями наукової громадськості й державних структур.

У січні 1918 р. міська дума Кам'янця-Подільського ухвалила просити Центральну Раду відкрити в місті над Смотричем якщо не університет, то принаймні філію Київського університету Святого Володимира¹. Після поїздки до Києва делегації було створено університетську комісію, у роботі якої активну участь брали гласні міської думи, губернська та повітова земські ради, представники інших громадських організацій².

Дума погодилася з необхідністю надання для потреб університету 1 млн. руб., відзначивши велике культурно-політичне значення заснування в місті саме українського університету³. А 4 квітня (22 березня) до Кам'янця-Подільського, за дорученням Міністерства освіти УНР, прибула делегація Київського українського народного університету (КУНУ), до складу якої входили професори І.Ганицький, І.Огієнко, В.Дуб'янський та інженер К.Титаренко. Гості вивчали питання про можливість відкриття університетського закладу⁴.

18 травня 1918 р. рада лекторів КУНУ обрала відповідальним за вчасне відкриття університету в Кам'янці на Поділлі І.Огієнка. 22 травня та ж рада проголосувала за рішення призначення його "в. о. ректора Кам'янецького університету", а вже 6 липня І.Огієнко прибув до міста⁵. Відбулося засідання міської думи, де було вирішено виділити під тимчасове розташування закладу будинок технічної середньої школи, а для будівництва нових приміщень – 100 дес. землі й буд-

* *Завальнюк Олександр Михайлович – канд. іст. наук, професор, ректор Кам'янець-Подільського державного університету; Комарніцький Олександр Борисович – аспірант кафедри історії України Кам'янець-Подільського державного університету.*

матеріали. Для потреб університету на 5 років асигнували 1 млн. крб. Було обрано постійну університетську комісію в складі 21 особи⁶. Згодом губернські народні збори ухвалили рішення про виділення університетові 1 млн. крб., а повітова народна рада – 250 тис. (на 5 років) і 50 тис. крб. – на стипендії.

17 серпня 1918 р. гетьман України затвердив закон про заснування Кам'янець-Подільського державного українського університету. Заклад складався з чотирьох факультетів, але 1918 р. роботу розпочали лише історико-філологічний та фізико-математичний (із двома відділеннями). До видання нового статуту й штатного розкладу українські університети керувалися російським університетським статутом 1884 р., але з обов'язковою умовою, що викладання провадитиметься українською мовою (утім, допускалися винятки)⁷.

Велику роль у підготовці відкриття університету в Кам'янці-Подільському відіграв І.Огієнко, приват-доцент КУНУ й університету Святого Володимира. Він виявляв непохитну твердість у реалізації курсу на створення національного університету, який було відкрито 22 жовтня 1918 р.⁸

Попри труднощі (не вистачало викладачів і необхідної літератури), станом на 1 липня 1919 р. університет складався з 5 факультетів – історико-філологічного, фізико-математичного, богословського, сільськогосподарського, правничого⁹. У квітні 1920 р. тут працювали 10 професорів, 23 приват-доценти, 21 асистент, 5 лекторів та астроном-наглядач¹⁰. Професорський корпус формувался з представників різних регіонів України й Східної Галичини. Так, професори В.Біднов і М.Хведорів прибули до Кам'янця з Катеринослава, професор Є.Тимченко – з Києва. Серед викладачів були видатні українські вчені, культурні та політичні діячі, зокрема, професор-мовознавець, міністр освіти УНР, згодом головноуповноважений уряду УНР, ректор І.Огієнко; відомий український зоолог П.Бучинський; професор, історик П.Клименко; астроном О.Аленич; дослідник Подільського краю Ю.Сіцінський; поет М.Драй-Хмара; экс-прем'єр-міністр, приват-доцент С.Остапенко; экс-міністри Д.Дорошенко й Є.Архипенко, професори П.Клепатський, М.Столярів, освітня діячка С.Русова та ін.¹¹

Восени 1919 р. у вузі навчалось понад 1400 студентів із Поділля, Галичини, Київщини, Слобожанщини, Степової України, Бессарабії, Чернігівщини, Волині, Полісся, Московської губернії та Прибалтики. За національним складом переважали українці (79,3%), євреї становили 15,1%, поляки – 2,3%, німці – 0,6%, білоруси – 0,2%, вірмени – 0,17%¹².

Крім читання лекцій, викладачі закладу провадили значну культурно-освітню й педагогічну діяльність. Восени 1919 р. вони утворили наукове товариство, яке об'єднало 36 членів. Розпочало роботу й товариство українських економістів¹³. Було підготовлено перший номер "Університетських записок", засновано молодіжний журнал "Нова думка"¹⁴.

Навчальний заклад у своєму розпорядженні мав 4 корпуси, 24 кабінети, лабораторії, обсерваторію, метео- та біостанцію, зразкове поле, а також бібліотеку, фонд якої становив 33252 книжки¹⁵. Діяльність Кам'янець-Подільського університету – це важлива сторінка культурно-освітнього життя не лише Поділля, а й усієї України, адже він був єдиним національним вищим навчальним закладом, що діяв безперервно в період державного суверенітету України.

Заклад був опорою українського державотворення. Тут проходили підготовку волосні інструктори, яким належало формувати місцеві органи державної влади, читалися лекції з українознавства й політичного становища для козаків армії УНР, місцевих робітників і ремісників. Ректорат улаштував різні курси для вчителів вищих початкових шкіл та православного духовництва¹⁶. Функціонувала 4-річна платна гімназія для дорослих із правами для учнів, де в березні 1920 р. налічувалося 150 осіб¹⁷. В університеті українською мовою перекладалися "Діяння святих апостолів", цивільні та кримінальні закони, укладалися словники з історії української мови й правничої термінології. У протистоянні з польським оку-

паційним режимом відстоювалася українська ідея, захищалися національні інтереси в сфері освіти й культури¹⁸.

Крім того, професура вузу редагувала часописи "Життя Поділля", "Україна", "Новий шлях". Чимало представників професорсько-викладацького складу, будучи прикладом гуманності й благодійності, увійшли до Подільської організації Українського Червоного Хреста (очолював І.Огієнко), вносили на потреби незаможного студентства певні суми грошей¹⁹.

Подальшу долю закладу визначила поразка Української революції 1917–1921 рр. Перші зміни у вузі відповідно до запроваджуваної єдиної системи освітнього будівництва УСРР відбулися в липні 1920 р. Їх започаткував комісар університету А.Волянський – своїм наказом він розпорядився закрити богословський факультет, а історико-філологічний і правничий реорганізувати у факультет соціальних наук²⁰. 9 січня 1921 р. науково-шкільна рада Кам'янець-Подільського університету, відповідно до розпорядження відділу вузів Наркомосу УСРР від 31 серпня 1920 р., реорганізувала заклад в Академію теоретичних знань, а з 2 лютого 1921 р. – в Інститут теоретичних наук у складі трьох автономних інститутів: фізико-математичних, гуманітарних і сільськогосподарських наук. Уся система викладання в ітені поділялася на 3 концентри²¹.

26 лютого 1921 р. колегія Укрголовпрофосу прийняла рішення про реорганізацію Інституту теоретичних наук у два самостійні навчальні заклади – інститут народної освіти (ІНО) та сільськогосподарський інститут. ІНО був сформований на базі двох факультетів – фізико-математичного та соціальних наук, а також підготовчого відділення, де налічувалося 1817 студентів²².

18 жовтня 1921 р. було скасовано фізико-математичний і соціально-гуманітарний факультети, а натомість утворено факультет професійної освіти, який діяв у складі трьох курсів. Навчання відбувалося в семи секціях. Із числа студентів нового набору та незначної частини попереднього складу студентської молоді було утворено факультет соціального виховання в складі першого курсу. Тут готували вчителів-вихователів дитячих садків, освітніх закладів для дітей із вадами здоров'я та шкіл-семирічок²³.

Тривав курс на "пролетаризацію" вузу, у результаті чого навесні 1922 р. із 887 студентів залишилося лише 252. Після літньо-осіннього прийому "надійної молоді" було звільнено ще 250 осіб "нетрудового елементу" (в листопаді залишалося 256 студентів і 73 слухачі підготовчих курсів)²⁴. Із березня 1921 р. почалися обшуки в помешканнях викладачів. Частина з них потрапила до в'язниці без пояснення причин і пред'явлення звинувачень. Під час "чистки" було звільнено провідних професорів і доцентів – Є.Сташевського, М.Драй-Хмару, П.Клименка, М.Грінченка та ін.²⁵

26 жовтня 1922 р. заклад пережив ще одну реорганізацію: президія Укрголовпрофосу Наркомату освіти УСРР ухвалила перетворити його на навчальний заклад соціального виховання з двома відділеннями (дошкільним і шкільним) на базі математичних, природничих та соціально-економічних наук із профосівським розгалуженням на II–III курсах. Завданням інституту була підготовка вихователів дошкільних установ, дитячих будинків та вчителів семирічних шкіл. 1923 р. ліквідували факультет професійної освіти, хімічне відділення факпрофосу виділялося в самостійну структуру з відділеннями силікатним і бродильних речовин – на його базі було відкрито хімічний технікум. У січні 1923 р. з ІНО були злиті вищі педагогічні курси ім. М.Драгоманова, які існували при ньому²⁶.

Із жовтня 1923 до 1929 рр. ректором навчального закладу працював професор В.Геринович²⁷. Дещо поліпшилося становище викладачів та студентів, яким почали виплачувати заробітну платню й стипендію. 1924 р. через слабкість матеріальної бази Вінницький інститут народної освіти було розформовано й злито з Кам'янець-Подільським ІНО. Це позитивно позначилося на матеріальному забезпеченні процесу підготовки фахівців, збільшився фонд навчальної літератури. То-

ді ж при інституті було засновано ботанічний сад, в якому 1925 р. налічувалося до 400 рідкісних видів рослин²⁸.

1925 р. в ІНО було скасовано посаду політичного комісара й утворено правління інституту з 5 осіб, очолюване ректором. Восени 1924 р. в закладі відбулася остання соціально-академічна чистка студентів (виключили 51 особу)²⁹.

Із 1928 р. розпочав роботу факультет підготовки вчителів початкових класів. Із квітня 1929 р. відкрилися чотиримісячні курси підготовки абітурієнтів (70 осіб), а з осені – річні підготовчі курси та робітфак із трирічним терміном навчання³⁰.

До листопада 1927 р. Кам'янець-Подільський ІНО випустив 229 фахівців. Серед них – відомі в Україні письменник І.Дніпровський, біолог Г.Молотківський, ботанік М.Любинський, географ К.Геренчук, майбутні викладачі інституту В.Герасименко, А.Розенкранц, М.Хитків, Ю.Філь, Л.Ізбинський, В.Панасюк та ін.

Протягом 20-х рр. в інституті провадилася значна науково-дослідна робота. Її осередками були фахові кафедри, наукове товариство, а з літа 1921 р. – науково-дослідна кафедра, яка поділялася на 2 секції: культури (керівник – професор І.Любарський) й економіки сільського господарства (керівник – професор В.Геринович). У рамках першої секції діяли підсекції історії та археології, лінгвістики, літератури та мистецтва. У другій – функціонували підсекції біології, зоології й геології. Очолювали кафедру почергово Є.Сташевський, П.Клименко, Ф.Кондрацький. Із 1927 р. підрозділ поділявся вже на 3 секції³¹.

У червні 1925 р. на базі ІНО було створено Кам'янець-Подільське краєзнавче товариство при Всеукраїнській академії наук на чолі з В.Гериновичем. Однак невдовзі його діяльність, до якої була залучена антирадянська в минулому інтелігенція, насторожила владні структури – з посади ректора було звільнено В.Гериновича, а Кам'янець-Подільський ІНО серед інших 8 навчальних закладів України сталінський режим визнав контрреволюційним. Улітку 1929 р. місцеве відділення ДПУ намагалося організувати процес Кам'янецької філії "СВУ" ("керівник" – Ю.Сіцінський). Було заарештовано низку викладачів, активних діячів Кам'янецького наукового товариства – Д.Богацького, Ю.Філя, Ю.Сіцінського, А.Шумлянського, колишнього керівника Кам'янецької "Просвіти" О.Кожухіва. Місцевій владі не вдалося організувати великого процесу. Наприкінці 1929 р. з комсомолу виключили студентів, які стояли на "троцькістських позиціях"³².

1930 р. ІНО перейменували на інститут соціального виховання (ІСВ) з трирічним терміном навчання, який мав єдиний однойменний факультет і 4 відділення: агробіологічне, техніко-математичне, історико-економічне та мовно-літературне. Прийом студентів провадився двічі на рік – навесні й восени. Відбулися суттєві зміни в структурі адміністрації вузу. Замість ректора запроваджувалася посада директора, а замість декана – завідувача факультету. У 1930–1933 рр. посади директорів почергово посідали Ф.Кондрацький, П.Палько, В.Четвериков, а з жовтня 1933 р. – Н.Тостоган. Ліквідовувалося правління інституту, засада виборності директорів створювалася вчена рада, яка мала дорадчий характер і складалася з викладачів, представників партійної, профспілкової й комсомольської організацій³³.

Відповідно до директив ВКП(б) і КП(б)У прийом до вузу здійснювався на класовій основі. На 1 січня 1933 р. серед студентів денної форми навчання частка робітників і колгоспників становила 87%, членів партії й комсомольців – 60%. На 1 жовтня 1931 р. тут навчалася 563 студенти, у березні 1932 р. – 540, у січні 1933 р. – 507³⁴.

1932 р. в інституті працювало 10 професорів, 9 доцентів, 10 асистентів, 4 викладачі. Функціонувало 9 кафедр: діалектичного матеріалізму (завідувач – професор В.Четвериков), історії (професор А.Палько), економіки (професор Дреус), педагогіки (в. о. професора М.Курневич), педології (доцент Г.Бутко), математики (професор Л.Карета), фізики (професор В.Бернацький), природничих дисциплін (професор В.Храневич), мови (професор І.Любарський). Незабаром було засновано кафедри технічних дисциплін і військової підготовки³⁵.

Чорною смугою по інституту пройшов голод 1932–1933 рр. Замість хліба видавали малай. У студентській їдальні перші страви готувалися з молодого бур'яну, як наслідок – восени–взимку 1932 р. навчання залишили близько 100 студентів. Поширювалися інфекційні хвороби. Різко погіршився життєвий рівень викладачів. Навчальні приміщення не опалювалися.

На початку 30-х рр. інститутські кадри зазнали безпідставних політичних репресій. Спочатку було "викрито" "контрреволюційну петлюрівську шкідницьку групу" І.Любарського, до складу якої нібито входили Г.Бутко, А.Розенкранц, Миронець та ін. 1933 р. каральні органи заарештували колишніх ректорів: В.Гериновича, Ф.Кондрацького, П.Палька. Пізніше жертвами наклепів і свавілля сталіністів стали викладачі В.Бернацький, М.Драй-Хмара, П.Клепаський, І.Кулик та ін.³⁶

1933–1934 навч. року ІСВ реорганізували в педагогічний інститут із чотирирічним терміном навчання, але продовжити роботу не вдалося. На підставі розпорядження наркома освіти УРСР Кам'янець-Подільський педінститут був ліквідований. Студенти й матеріальна база розподілялися між Київським, Черкаським, Одеським, Ніжинським і Вінницьким педінститутами. Частина стародруків і рідкісних видань бібліотеки були передані ВУАН, інша література – до обласної бібліотеки, облдержархіву та краєзнавчого музею, у т. ч. й орнітологічна колекція³⁷. Приміщення інституту перейшли в розпорядження військового відомства.

1939 р. в Кам'янці-Подільському було відкрито учительський інститут із дворічним терміном навчання в складі двох факультетів – історико-філологічного й мовно-літературного (українське та російське відділення). Обидва факультети мали заочну форму навчання. Інститут готував учителів 5–7 класів³⁸.

Бракувало обладнання для навчальних кабінетів, науково-методичної літератури, не було спортивного залу. Через відсутність досвідчених викладачів до викладацької роботи залучали випускників університетів та інститутів 1939–1940 рр., учителів середніх шкіл. Обізнаністю й наполегливістю виділялися викладачі О.Кільчевський, Т.Лабзіна, Л.Лаврик, Т.Невкіпіль, А.Рубашевський, В.Ручко, С.Сітак, П.Цикра. Деяких викладачів "за непридатністю" було звільнено³⁹. У вересні 1940 р. в інституті було створено деканати й кафедри: марксизму-ленінізму, української та російської мови й літератури, історії, педагогіки⁴⁰.

На 1 вересня 1940 р. в інституті навчалось вже 482 студенти. Але восени того ж року відбувся відсів студентської молоді через запровадження урядом платні за навчання у вузах – як наслідок, на 1 січня їх нараховувалося всього 372. За два навчальні роки дещо зміцнилася матеріальна база: обладнувалися кабінети, фонди бібліотеки зросли до 20 тис. примірників⁴¹.

Не всі з 200 випускників 1941 р. змогли отримати дипломи, оскільки пішли добровольцями на фронт одразу ж по завершенню останнього іспиту⁴². 2 липня 1941 р. у зв'язку з наближенням фронту інститут припинив своє існування. Під час окупації повністю було знищено й до того небагату матеріальну базу інституту, яку не вдалося евакуювати. Лише угорські підрозділи, які першими ввійшли до міста, знищили, зіпсували та пограбували матеріальних цінностей на суму 1000325 руб., у т.ч. інститутську бібліотеку на суму 220 тис. руб. Усього ж за роки лихоліття збитки склали 2 млн. 600 тис. руб. На початку 1944 р. німецькі окупанти висадили в повітря приміщення інституту по вул. Московській⁴³.

1 вересня 1944 р. розпочалися заняття на мовно-літературному факультеті. Згодом до навчання приступили історичний та фізико-математичний факультети. Наприкінці 1944–1945 рр. у вузі навчалось 178 студентів. Підготовчі курси мали 60 слухачів⁴⁴. Усі вони отримували стипендії, але проживали на квартирах.

1945 р. здійснено випуск 20 вчителів, 1946 р. – 172, 1947 р. – 174, у т.ч. 69 із заочного відділу. Діяли 7 кафедр (1 квітня 1947 р. ліквідували військову кафедру), де працювали 28 штатних викладачів, з яких тільки один мав науковий ступінь⁴⁵.

Навчальний заклад мав допоміжне господарство, але через посуху врожай був поганим. Із державних фондів кожен студент отримав у середньому по 2 куски ми-

ла, одну пару взуття, 5–6 м мануфактури, один костюм і дві сорочки. Викладачам виділили по 2–3 складометри дров, гас для освітлення, городи. 108 студентів розмістили у двох невеличких гуртожитках, проте більшість із них змушена була проживати у т.зв. "кутках". При інституті працювали продуктовий магазин і їдальня⁴⁶.

1947–1948 навч. року в житті закладу сталися важливі зміни: студентам повернули реквізований гуртожиток, бібліотечний фонд зріс до 13283 примірників⁴⁷. Зростав студентський контингент заочного відділення. На 1 січня 1945 р. заочним навчанням було охоплено 503 особи, на 1 травня 1946 р. – 580, на 1 липня 1947 р. – 800, на 1 липня 1948 р. – 1033. Для них у Кам'янці-Подільському й Проскуріві були створені консульпункти⁴⁸.

1948–1949 навч. року заклад було реорганізовано в педінститут із чотирирічним терміном навчання. План прийому студентів на I-й курс був визначений у межах 200 осіб. Збільшувався викладацький колектив, який 1950 р. налічував 48 осіб, у т.ч. 8 доцентів і кандидатів наук⁴⁹. 1949–1950 навч. року відкрито факультет фізичного виховання.

1950-ті рр. стали роками зміцнення вузу. Якщо 1951 р. було 12 загальноінститутських та факультетських кафедр, то вже 1952–1953 навч. року – 14, які об'єднали 76 штатних викладачів. Проте вже 1955 р. через "скорочення штатів" число кафедр скоротилося до 10⁵⁰.

Протягом 1950-х рр. 12 викладачів інституту (В.Демиденко, В.Тищенко, І.Зеленюк, Є.Слинецький, І.Слизький, А.Ткачук, Д.Цимбалюк, О.Бойко, Л.Бондарев, М.Брицин, В.Голев, К.Заблоцька, М.Чернущенко) здобули наукові ступені кандидатів наук. 1953–1962 рр. у світ вийшли 12 томів "Записок Кам'янець-Подільського державного педагогічного інституту"⁵¹.

1956 р., у зв'язку із закриттям Кам'янець-Подільського педучилища, його двоповерхове приміщення з флігелем і садом (вул. Гагаріна, 47) перейшло в розпорядження педінституту – тут розмістився факультет фізвиховання, а у флігелі влаштували студентський чоловічий гуртожиток. Тоді ж інститут отримав міський стадіон у центрі міста. 1958 р. фонди бібліотеки становили 200 тис. примірників (це був найбільший такий заклад області). 1956–1957 навч. року почала виходити інститутська багатотиражка "Радянський студент". У період із 1958 до 1960 рр. в парку колишнього графського маєтку, що біля с. Голосків, було створено спортивно-оздоровчий табір для літнього відпочинку студентів⁵².

1960 р. інститут поповнився четвертим факультетом – педагогіки й методики початкового навчання зі щорічним прийомом 50 осіб. Наступного року тут з'явилося заочне відділення (100 осіб). У структурі заочного навчання було створено загальнонауковий факультет із відділеннями української та російської мов і літератури, математики, історії, іноземної мови, романо-германських мов і літератури, бібліотекознавства й бібліографії, журналістики, юриспруденції⁵³.

1964 р. в складі історико-філологічного факультету було відновлено історичний відділ, а в травні 1968 р. на базі зазначеної структури створено два самостійні факультети – історичний і філологічний⁵⁴. Одночасно було ліквідовано загальнонауковий факультет.

У 60-х рр. значно підвищився якісний рівень викладацького складу. Докторські дисертації захистили Л.Коваленко (1965 р.) і М.Брицин (1967 р.), кандидатські: І.Вах, П.Свідер, Р.Ростикус, Д.Марченко, І.Винокур, О.Степенко, Ф.Петляк, М.Александра, В.Житкевич, І.Гнатенко, Г.Краєвська, Ю.Скринник, К.Константинов, М.Скорський, А.Грицюк, С.Вайнтруб, Н.Грипас, А.Копилов, Ф.Кравченко, В.Нечипоренко, В.Зайцев. Завдяки цьому вже 1965–1966 навч. року на 14 кафедрах і в предметній комісії музики й співів, де загалом налічувалося 140 штатних викладачів, працювали доктор наук, 29 доцентів і кандидатів наук. До кінця десятиліття ці показники зросли відповідно до 160, 2 і 39⁵⁵.

Кількісно зростав студентський контингент. 1965 р. в інституті навчались 3691 студент, у т.ч. з відривом від виробництва 1325 осіб, без відриву – 1539, на

загальнонауковому факультеті – 827. Наприкінці 1960-х рр. число студентів досягло 4486 осіб. Під керівництвом досвідчених викладачів їх залучали до наукової роботи. Так, 1963 р. в роботі 19 гуртків наукового студентського товариства брали участь 492 студенти, а 1968 р. працювали 22 гуртки, які об'єднували 534 юнаків і дівчат. На початку 1966–1967 навч. року на договірній основі між міністерствами освіти Української РСР і Узбецької РСР до інституту прибула перша група студентів-узбеків (25 майбутніх учителів російської мови)⁵⁶.

1963 р. завершилася відбудова й реконструкція колишнього навчального корпусу Кам'янець-Подільського університету та ІНО. У січні 1966 р. інститут одержав новий гуртожиток на 550 місць, чим було значно поліпшено побутові умови студентів⁵⁷.

Не менш плідними в роботі вузу були й наступні десятиліття. Після того, як 5 грудня 1966 р. раптово помер І.Зеленюк, вуз очолював І.Вах (1966–1977 рр.), а з 1977 р. цю посаду обійняв А.Кошилов.

Розвивалася матеріальна база. 1972 р., після добудови, у головному корпусі було відкрито їдальню на 240 місць, читальний зал на 200 осіб, книгосховище на 500 тис. томів. Уже 1974–1975 навч. року бібліотечний фонд інституту становив 520616 примірників, а протягом 1981–1987 рр. він зріс на 50 тис. і нараховував 750 тис. книг. 1986 р. педінститут отримав три корпуси, навчальна площа збільшилася на 7 тис. кв. м⁵⁸. 1974, 1981, 1987 рр. було збудовано ще 3 гуртожитки (1520 місць)⁵⁹.

Із 1970 по 1982 рр. захищено 3 докторських і 40 кандидатських дисертацій. Якщо 1974 р. на 17 кафедрах працювало 176 науково-педагогічних працівників, з яких 2 були докторами наук, професорами, а 50 – кандидатами наук, доцентами, то вже 1981 р. ці показники становили відповідно 225, 6 і 72. 1988 р. з-поміж 243 осіб викладацького складу 97 (майже 40%) мали наукові ступені⁶⁰.

Поступово збільшувався студентський контингент. 1971 р. у вузі навчалось 4016 студентів, у т.ч. з відривом від виробництва 1712 осіб, на заочному відділенні – 2304; 1975 р. – відповідно 4009, 1964 і 2045; 1981 р. – 3936, 2353 і 1583; 1986 р. – 4105, 2192 і 1313. Студенти активно займалися науково-дослідною й науково-експериментальною роботою. Якщо 1977–1978 навч. року працювало 44 студентські наукові гуртки й 38 проблемних груп, які об'єднували 1685 студентів, то вже 1982 р. 117 таких інституцій мали у своєму складі 1929 студентів. Вуз тричі ставав переможцем серед педагогічних закладів України за підсумками всесоюзних конкурсів студентських робіт із суспільних дисциплін⁶¹.

1 викладач і 5 студентів стали факелоносцями олімпійського вогню, а студентка Надія Ткаченко на XXII Олімпійських іграх виборола золоту медаль. Тільки за 6 років (1976–1982 рр.) факультетом фізичного виховання було підготовлено 15 майстрів спорту, 430 кандидатів у майстри спорту, першорозрядників⁶².

Гучну славу мала художня самодіяльність. Ансамбль танцю "Горлиця" ставав лауреатом міжнародних фестивалів. Сам ансамбль, оркестр народних інструментів, хорова капела були удостоєні високого звання народних. Викладачі й студенти ставали лауреатами всесоюзних і республіканських конкурсів⁶³.

Під час літніх канікул ("третій трудовий семестр") студенти працювали в будівельних і сільськогосподарських загонах області. Лише 1976–1980 рр. у них взяли участь 1500 осіб. Загалом за 9 років (1972–1975, 1980–1982, 1984–1986 рр.) вони освоїли 4902756,2 руб. Об'єднаний будівельний загін вузу тричі перемагав у суперництві з-поміж загонів області. Крім того, студенти-будівельники працювали в інших областях України, Казахстану, у Тюменській області, брали участь у будівництві міського будинку зв'язку, цементного та цукрового заводів⁶⁴. 1986 р. студзагоні ім. С.Корольова й "Ентузіаст" будували житлові будинки для евакуйованих із зони Чорнобильської АЕС⁶⁵.

Із 1967 р. функціонував факультет громадських професій – до 1986 р. його випускниками стали 6869 осіб. Щороку майже 500 студентів, об'єднаних у 20–30 педзагонів, виїжджали в піонерські табори як старші піонервожати, екскурсводи – на турбази, організатори виховної роботи – на дворові майданчики. Із 1975 р.

працював спеціальний педзагін (50 студентів різних факультетів) для роботи з важковиховуваними підлітками⁶⁶.

Від 1968 р. у вузі працювали курси поглибленої перепідготовки учителів, через які пройшло понад 10 тис. осіб із чотирьох областей України. 1981 р. було відкрито підготовче відділення – з 447 слухачів, які тут навчалися (1981–1985 рр.), 365 були зараховані до складу першокурсників інституту⁶⁷.

1973 р. відсоток викладачів з ученими ступенями й званнями становив 19,6%, 1976 р. – 33%, 1981 р. – 34%, 1988 р. – 40%. Водночас у 1982 р. середньореспубліканський показник становив 40,5%. Незначною була кількість виконаних викладачами монографій – за період із 1975 до 1980 рр. було видано лише 3 монографічних дослідження замість запланованих 32 (у середньому на один педагогічний вуз Української РСР тоді припадало 13,5 монографій)⁶⁸.

У 1990-х рр. зросла кількість українознавчих дисциплін, було відкрито кафедрі історії України, на історичному факультеті розробили новий навчальний план, в якому чільне місце посіла історія України. З'явилися нові навчальні дисципліни: релігієзнавство, соціальна екологія, соціальна психологія, основи економічної теорії, політологія, соціологія, ділова українська мова, археологія України, історія Поділля, українська й зарубіжна культура⁶⁹. У навчальному процесі втілювалися різні форми й методи навчання: проблемні лекції, семінари, дидактичні, ділові ігри. Серйозна увага приділялася самостійній роботі студентської молоді. Запроваджувалися нові форми контролю за якістю навчання: атестації, рейтингова, модульна системи⁷⁰.

У квітні 1992 р. було відкрито шостий факультет – дефектологічний (із вересня 1997 р. – факультет розвитку людини), який здійснював підготовку соціально-педагогічних працівників спецзакладів для дітей із психологічними вадами. Із 1993 р. функціонує факультет перепідготовки із спеціальності "Практична психологія"⁷¹.

Падіння престижу професії вчителя, низька соціальна захищеність стали причиною зниження якісного показника успішності студентів. Якщо 1988–1989 навч. року він становив 51,2%, то вже 1991–1992 навч. року – 45,9%. Значною мірою через ці та інші причини зменшився конкурс на вступних іспитах. 1996 р. вуз фінансувався лише за двома статтями: зарплата й стипендія, але й ці гроші надходили нерегулярно. На 30 осіб скоротилися штати інституту⁷².

Незважаючи на ці негаразди, матеріально-технічна база навчання зростала. Було створено 6 комп'ютерних класів, обладнано відеотеку, оформлено відеоаудиторії, створено науково-дослідну лабораторію з етнології. Розширювалося застосування комп'ютерних програм із різних навчальних дисциплін. Фонди наукової, навчально-методичної та періодичної літератури досягли майже 800 тис. примірників⁷³.

Якісні зміни відбулися серед професорсько-викладацького складу. Якщо 1993 р. в інституті працювало 11 докторів наук, професорів, 133 доценти, кандидати наук, то вже 1996 р. навчально-виховний процес забезпечували 264 науково-педагогічних працівники, серед яких 28 докторів наук, професорів, 170 кандидатів наук, доцентів, які об'єднувалися у 27 кафедр. За цим показником заклад посів одне з перших місць серед педвузів України⁷⁴. Із 1992 р. у вузі функціонує аспірантура, підготовка науково-педагогічних кадрів у якій здійснюється за 14 спеціальностями⁷⁵.

За 1994–1996 рр. з ініціативи й на базі інституту проведено 40 міжнародних, усеукраїнських та регіональних науково-теоретичних і науково-практичних конференцій, симпозіумів та семінарів. Викладачі опублікували 1482 праці загальним обсягом 1334 друк. арк., у т.ч. 24 монографії, 42 підручники й посібники⁷⁶.

В інституті сформувалася система національного виховання (цьому сприяли 4 колективи, які мали почесне звання народних). До хорової капели, оркестру українських народних інструментів, ансамблю народного танцю "Горлиця" долучились ансамбль народної музики, ряд колективів художньої самодіяльності. Серед студентів – заслужений майстер спорту, учасник Олімпійських ігор 1996 р. в Атланті, 11 майстрів спорту міжнародного класу, 27 майстрів спорту України, у т.ч. 25 чемпіонів та призерів світу і Європи⁷⁷.

28 червня 1997 р., за пропозицією Міністерства освіти України на базі інституту створено Кам'янець-Подільський державний педагогічний університет⁷⁸.

За останні роки заклад перетворився на багатoproфільний. Освітня діяльність здійснюється за освітньо-кваліфікаційними рівнями "бакалавр", "спеціаліст", "магістр". З 24 січня 2002 р. ректором університету працює О.Завальнюк.

За 1999–2004 рр. штатну чисельність науково-педагогічних працівників збільшено із 232 до 499 осіб, причому число докторів наук, професорів зросло з 25 до 40, а кандидатів наук, доцентів із 163 до 251 осіб⁷⁹.

Загалом якісний склад професорсько-викладацьких кадрів, які працюють на 40 кафедрах університету на штатній основі, становить 69%. За всі роки існування закладу підготовлено понад 42 тис. фахівців. Серед них – письменники Л.Дмитерко й М.Годованець, лауреати Державної премії України в галузі науки й техніки: академік НАН України, директор Інституту історії України НАНУ В.Смолій, доктор фізико-математичних наук, професор кафедри диференціальних рівнянь Київського національного університету ім. Т.Г.Шевченка Д.Мартинюк, доктор історичних наук, завідувач кафедри всесвітньої історії В.Степанков, доктор фізико-математичних наук, завідувач кафедри диференціальних рівнянь і прикладної математики Ю.Теплінський; академік НАН України, директор Інституту ядерних досліджень НАНУ І.Вишневський, видатні спортсмени та тренери Н.Ткаченко, І.Турчин і гандболістки легендарного київського "Спартака", А.Боднарчук та ін.⁸⁰, понад 300 докторів і кандидатів наук.

27 вересня 2001 р. факультет розвитку людини реорганізовано в Інститут соціальної реабілітації та розвитку дитини, який є єдиним закладом такого типу в Україні⁸¹. 2002 р. в м. Шепетівка створено навчально-консультаційний центр, послугами якого користується значна частина студентів із північних районів області⁸². На філологічному факультеті проведено реструктуризацію. З'явилося три окремих факультети: іноземної та української філології, природничо-економічний. Активно працюють традиційні факультети: історичний, фізико-математичний, педагогічний, факультет фізичної культури, довузівської підготовки, перепідготовки спеціалістів із вищою педагогічною освітою, післядипломної освіти. 2002–2004 рр. кількість спеціальностей і спеціалізацій, за якими ведеться підготовка фахівців, зросла до 45.

Студентство представляє Хмельницьку, Тернопільську, Чернівецьку, Житомирську, Вінницьку, Закарпатську, Івано-Франківську, Київську та інші області України. На 1 вересня 2004 р. у вузі налічувалося 7,5 тис. студентів і магістрантів, у тому числі 3708 за денною та 3471 – за заочною формами навчання. За рахунок державних коштів навчалося 2389 осіб із відривом від виробництва та 585 – без відриву. Студенти університету здобули низку яскравих перемог. Так, І.Мерлені стала олімпійською чемпіонкою (2004 р.), а І.Гешко – чемпіоном Європи, дворазовим призером чемпіонатів світу з легкої атлетики⁸³.

Значна увага приділяється комп'ютеризації навчального процесу – в університеті функціонує 13 комп'ютерних класів, а парк комп'ютерів налічує 327 одиниць⁸⁴. Фонди бібліотеки мають 881150 книг і журналів. За 2002 – січень 2005 рр. вони зросли на 65 тис. примірників⁸⁵.

Нині університет відомий як важливий науковий центр регіону. Лише за 2003–2004 рр. було опубліковано 3383 праці, у т.ч. 39 монографій, 131 підручник і навчальний посібник, 148 методичних розробок і рекомендацій, понад 2,2 тис. статей у наукових журналах і фахових збірниках. 2001–2004 рр. проведено 78 міжнародних, усеукраїнських, регіональних і вузівських конференцій. Упродовж 1996 – початку 2005 рр. захищено 8 докторських і 72 кандидатських дисертацій⁸⁶.

17 березня 2003 р. Кабінет Міністрів видав розпорядження №148-р "Про утворення Кам'янець-Подільського державного університету"⁸⁷. Голова Верховної Ради України В.М.Литвин, який побував у закладі, наголосив: "...ваш універси-

тет, що один із перших постав із волі української державної влади, просто зобов'язаний бути взірцем і прикладом"⁸⁸.

¹ Свято Поділля (Кам'янець-Подільський). – 1918. – 22 жовтня; Державний архів Хмельницької області (далі – ДАХО). – Ф.249. – Оп.1. – Спр.188. – Арк.29.

² Пащенко О. Заснування Кам'янець-Подільського державного українського університету // Наша культура: науково-літературний місячник. – Варшава, 1936. – Кн. 5(14). – С.338–340; Свято Поділля. – 1918. – 22 жовтня; ДАХО. – Ф.Р.582. – Оп.1. – Спр.3. – Арк. 2, 3; Ф. 249. – Оп.1. – Спр.188. – Арк.29; Центральний військово-історичний архів Росії. – Ф.2129. – Оп.5. – Спр.14. – Арк.25.

³ Державний архів міста Києва (далі – ДАМК). – Ф. 936. – Оп.1. – Спр.1. – Арк. 9, 10; ДАХО. – Ф. 249. – Оп. 1. – Спр. 188. – Арк.29.

⁴ ДАХО. – Ф. Р.582. – Оп.1. – Спр. 3. – Арк. 2, 3.

⁵ ДАМК. – Ф. Р. 936. – Оп.1. – Спр. 8. – Арк. 28 зв.

⁶ Копилов А.О., Завальнюк О.М. Кам'янець-Подільський державний український університет: від ідеї заснування до ліквідації (1917–1921 рр.) // Укр. іст. журн. – 1999. – №4. – С. 43.

⁷ Державний вісник. – 1918. – 29 серпня; ДАХО. – Ф. 582. – Оп. 1. – Спр. 3. – Арк. 86.

⁸ Завальнюк О.М. І.І.Огієнко і Кам'янець-Подільський державний український університет (1918–1920 рр.) // Наукові праці історичного факультету [Кам'янець-Подільського державного педагогічного інституту]. – Кам'янець-Подільський, 1996. – Т. 2. – С. 90–103; Завальнюк О.М., Копилов А.О. Дітище Івана Огієнка // Дивокрай: науково-краєзнавчий альманах. – Вип. 1: Південно-Східна Волинь. – [Хмельницький], 1995. – С. 82–89.

⁹ ДАХО. – Ф. Р.302. – Оп. 1. – Спр. 5. – Арк. 2; Центральний державний архів вищих органів влади й управління України (далі – ЦДАВО України). – Ф. 2582. – Оп. 1. – Спр. 187. – Арк. 36, 43.

¹⁰ Там само. – Ф. 582. – Оп. 1. – Спр. 146. – Арк. 37.

¹¹ Відродження (Київ). – 1918. – 17 серпня; Огієнко І. Моє життя: автобіографічна хронологічна канва // Наша культура. – Варшава, 1936. – Кн. 8–9 (17). – С. 513; Український історик. – Ч. 1–4 (104–107). – Т. 27. – Нью-Йорк; Торонто; Мюнхен, 1990. – С. 84; ДАХО. – Ф. Р.582. – Оп. 1. – Спр. 3. – Арк. 23.

¹² ДАХО. – Ф. Р.302. – Оп. 1. – Спр. 5. – Арк. 2.

¹³ Там само. – Ф. Р.302. – Оп. 1. – Спр. 49. – Арк. 36; Наш шлях. – 1920. – 6 червня; Трудова громада. – 1919. – 24 вересня.

¹⁴ Колпакова О.В. Кам'янець-Подільський український університет (1918–1921) // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки. – К., 1994. – Вип. 3. – С. 24.

¹⁵ Огієнко І. Рятуння України: на тяжкій службі своєму народові. – Вінніпег, 1968. – С.51; Освіта (Кам'янець-Подільський). – 1919. – №5. – С. 28; Трудова громада (Кам'янець-Подільський). – 1919. – 21 вересня; Україна (Кам'янець-Подільський). – 1919. – 22 жовтня.

¹⁶ Подольський край. – 1919. – 28 июня, 17 июля; Вісник Української Народної Республіки (Кам'янець-Подільський). – 1919. – 16 липня; Визволення (Кам'янець-Подільський). – 1919. – 29 червня; Трудова громада. – 1919. – 14, 19 серпня, 9 вересня, 8 жовтня, 13 листопада; Україна. – 1919. – 21 жовтня; ДАХО. – Ф. Р.582. – Оп. 1. – Спр. 92. – Арк. 3, 3 зв; Спр. 16. – Арк. 155.

¹⁷ Копилов А.О., Завальнюк О.М. Назв. праця. – С. 28; ДАХО. – Ф. Р.582. – Оп. 1. – Спр. 111. – Арк. 3 зв; Ф. 249. – Оп. 3. – Спр. 188; Арк. 29. – Спр. 190. – Арк. 13, 14.

¹⁸ Завальнюк О.М. Кам'янець-Подільський державний український університет – опора українського державотворення (1918–1920 рр.) // Симон Петлюра у контексті визвольних змагань: Зб. наук. праць. – Фастів, 1999. – С. 163–170.

¹⁹ ДАХО. – Ф. Р.582. – Оп. 1. – Спр. 137. – Арк. 18 зв.; Наш шлях. – 1920. – 30 січня, 14 лютого.

²⁰ Мельник Е.М., Філінюк А.Г. Кам'янець-Подільський інститут народної освіти: розвиток, досягнення та втрати (1921–1930 рр.) // Освіта, наука і культура на Поділлі: Зб. наук. праць. – Кам'янець-Подільський, 1998. – Т. 1. – С. 29.

²¹ Копилов А.О., Завальнюк О.М. Кам'янець-Подільський державний український університет. – С. 33, 34.

²² Геринович В. До історії Кам'янець-Подільського інституту народної освіти // Наукові записки Кам'янець-Подільського ІНО. – Т. 2. – Кам'янець-Подільський, 1927. – С. 13; ДАХО. – Ф. Р.302. – Оп. 1. – Спр. 5. – Арк. 78, 88, 89; Спр. 42. – Арк. 23; Спр. 217. – Арк. 12.

²³ ДАХО. – Ф. Р.302. – Оп. 1. – Спр. 221. – Арк. 4; Спр. 59. – Арк. 2.

- ²⁴ Там само. – Спр. 5. – Арк. 82, 107; Спр. 217. – Арк. 6; ДАХО. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 151. – Арк. 104.
- ²⁵ Там само. – Спр. 5. – Арк. 82, 107; Спр. 217. – Арк. 6; ДАХО. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 151. – Арк. 104.
- ²⁶ Мельник Е.М., Філінюк А.Г. Назв. праця. – С. 32, 34.
- ²⁷ ДАХО. – Ф. Р.302. – Оп. 1. – Спр. 395. – Арк. 117; Спр. 435. – Арк. 13.
- ²⁸ Завальнюк О.М., Петров М.Б. „Винним себе визнав” (В.О.Геринович) // Репресо-ване краєзнавство. – К., 1991. – С. 179.
- ²⁹ Там само. – Ф. Р.302. – Оп. 1. – Спр. 414. – Арк. 21, 35, 92.
- ³⁰ ДАХО. – Ф. 4. – Оп. 1. – Спр. 3. – Арк. 50; ДАХО. – Ф. Р.302. – Оп. 1. – Спр. 41. – Арк. 25; Червоний кордон (Кам'янець-Подільський). – 1924. – 4 грудня.
- ³¹ Завальнюк О.М. Історичний факультет: Ретроспектива і сьогодення // Наукові праці історичного факультету [К-ПДІІ]. – Кам'янець-Подільський, 1995. – Т. 1. – С. 9.
- ³² Завальнюк О., Комарницький О. Кам'янець-Подільський: Історико-популярний нарис. – Кам'янець-Подільський, 2001. – С. 79.
- ³³ Суровий А.Ф., Петляк Ф.А. З історії Кам'янець-Подільського інституту соціально-го виховання (1930–1933 рр.) // Освіта, наука і культура на Поділлі. – Т. 1. – С. 41–43.
- ³⁴ ДАХО. – Ф. Р.302. – Оп. 1. – Спр. 1389. – Арк. 38; Спр. 934. – Арк. 78, 79; Спр. 1841. – Арк. 5, 6; Оп. 4. – Спр. 55. – Арк. 2.
- ³⁵ Там само. – Спр. 1841. – Арк. 6, 8; Спр. 1389. – Арк. 18.
- ³⁶ Нестеренко В.А. Репресії проти діячів науки і освіти в Кам'янець-Подільському в 20–30-ті роки ХХ ст. // Кам'янецьчина в контексті історії Поділля. Наук. зб. – Кам'янець-Подільський, 1997. – Т. 1. – С. 34, 35; Кам'янець-Подільський державний педагогічний університет. – Кам'янець-Подільський, 1998. – С. 4.
- ³⁷ ДАХО. – Ф. Р.302. – Оп. 1. – Спр. 920. – Арк. 90; Ф. Р.3202. – Оп. 2. – Спр. 4. – Арк. 28.
- ³⁸ Гавришук А.П. З історії Кам'янець-Подільського учительського інституту (1939–1944 рр.) // Освіта, наука і культура на Поділлі: Зб. наук. праць. – Кам'янець-Подільський, 1998 – Т. 1. – С. 51.
- ³⁹ ДАХО. – Ф. 487. – Оп. 1. – Спр. 462. – Арк. 17.
- ⁴⁰ Гавришук А.П. Назв. праця. – С. 51.
- ⁴¹ ДАХО. – Ф. 487. – Оп. 1. – Спр. 462. – Арк. 20.
- ⁴² Копилов А.О. Кам'янець-Подільський державний педагогічний інститут // XXXII звітна наукова конференція кафедр інституту за 1991–1992 рр. (Секція суспільних наук): Тези доповідей. – Кам'янець-Подільський, 1993. – С. 8.
- ⁴³ ДАХО. – Ф. Р.3202. – Оп. 2. – Спр. 4. – Арк. 2–4, 26.
- ⁴⁴ Там само. – Спр. 76. – Арк. 14.
- ⁴⁵ Там само. – Спр. 106. – Арк. 3.
- ⁴⁶ Завальнюк О.М. Історичний факультет. – С. 11.
- ⁴⁷ ДАХО. – Ф. Р.3202. – Оп. 2. – Спр. 121. – Арк. 9, 134.
- ⁴⁸ Там само. – Спр. 132. – Арк. 2; Спр. 134. – Арк. 34, 37; Спр. 135. – Арк. 33; Спр. 140. – Арк. 342, 343.
- ⁴⁹ Там само. – Ф. Р.302. – Оп. 7. – Спр. 1. – Арк. 1; Спр. 101. – Арк. 7–9; Ф. Р.3202. – Оп. 2. – Спр. 42. – Арк. 4.
- ⁵⁰ Там само. – Оп. 7. – Спр. 102. – Арк. 5; Спр. 154. – Арк. 105, 106; Оп.8. – Спр. 62. – Арк. 2–6.
- ⁵¹ Там само. – Оп. 7. – Спр. 181. – Арк. 103; Оп. 8. – Спр. 112. – Арк. 13.
- ⁵² Там само. – Оп. 8. – Спр. 62. – Арк. 10; Спр. 83. – Арк. 5; Спр. 112. – Арк. 8. – Спр. 127. – Арк. 30; Оп. 7. – Спр. 101. – Арк. 15.
- ⁵³ Петляк Ф.А. Кузня педагогічних кадрів: Рукопис. 1968 р. // Музей Кам'янець-Подільського державного університету.
- ⁵⁴ ДАХО. – Ф. Р.302. – Оп. 10. – Спр. 92. – Арк. 12.
- ⁵⁵ Там само. – Оп. 10. – Спр. 92. – Арк. 5; Спр. 11. – Арк. 4; Спр. 128. – Арк. 4; Кам'янець-Подільський державний педагогічний університет. – С. 5.
- ⁵⁶ ДАХО. – Ф. Р.302. – Оп.10. – Спр. 11. – Арк. 7; Спр. 128. – Арк. 6; Спр. 25. – Арк. 13.
- ⁵⁷ Там само. – Оп. 11. – Спр. 60. – Арк. 49; Спр. 112. – Арк. 28.
- ⁵⁸ Там само. – Оп. 11. – Спр. 208. – Арк. 179; Спр. 610. – Арк. 75.
- ⁵⁹ Там само. – Оп. 11. – Спр. 11. – Арк. 3–5; Спр. 112. – Арк. 5; Спр. 160. – Арк. 3–6; Спр. 208. – Арк. 174; Спр. 318. – Табл. 25; Спр. 356. – Табл. 25; Спр. 400. – Табл. 8; Спр. 610. – Арк. 67, 68; Спр. 735. – Арк. 83.
- ⁶⁰ Там само. – Оп. 11. – Спр. 60. – Арк. 41; Спр. 112. – Арк. 40, 41; Спр. 160. – Арк. 71; Спр. 356. – Арк. 32; Спр. 497. – Арк. 14; Спр. 853. – Арк. 7.

- ⁶¹ Там само. – Оп. 11. – Спр. 208. – Арк. 4; Спр. 610. – Табл. 3; Спр. 1214. – Арк. 7; Спр. 356. – Арк. 132; Спр. 735. – Арк. 82; Спр. 400. – Арк. 91.
- ⁶² Там само. – Спр. 497. – Арк. 66; Спр. 610. – Арк. 75; Спр. 735. – Арк. 84; Спр. 60. – Арк. 46.
- ⁶³ Там само. – Спр. 356. – Арк. 144; Спр. 400. – Арк. 104; Спр. 936. – Арк. 48.
- ⁶⁴ Там само. – Спр. 112. – Арк. 45; Спр. 160. – Арк. 75; Спр. 208. – Арк. 135; Спр. 497. – Арк. 40; Спр. 610. – Арк. 49; Спр. 735. – Арк. 65; Спр. 963. – Арк. 39; Спр. 1087. – Арк. 34; Спр. 1214. – Арк. 38.
- ⁶⁵ Там само. – Оп. 12. – Спр. 110. – Арк. 2 зв; Оп. 11. – Спр. 160. – Арк. 76; Спр. 208. – Арк. 135; Спр. 270. – Арк. 95.
- ⁶⁶ Там само. – Спр. 160. – Арк. 74; Спр. 208. – Арк. 126; Спр. 1214. – Арк. 33; Спр. 318. – Арк. 90.
- ⁶⁷ Там само. – Оп. 11. – Спр. 735. – Арк. 17; Спр. 853. – Арк. 4; Спр. 963. – Арк. 5; Спр. 1087. – Арк. 4.
- ⁶⁸ Відомчий архів Кам'янець-Подільського державного університету (далі – ВА К-ПДУ). – Звіт ... за 1974–1975 н. р. – Арк. 151; Протокол №1. – Арк. 3; Протоколи засідань ради інституту за 1982 р. – Протокол №3. – Арк. 16, 17.
- ⁶⁹ ДАХО. – Ф. Р.302. – Спр. 611. – Арк. 5; Оп. 12. – Спр. 2. – Арк. 129; ВА К-ПДУ. – Паспорт К-ПДП. 1995 р. – Арк. 2 зв., 3.
- ⁷⁰ ДАХО. – Ф. Р.302. – Оп. 12. – Спр. 1. – Арк. 53; Подолянин (Кам'янець-Подільський). – 1997. – 17 жовтня.
- ⁷¹ ДАХО. – Ф. Р.302. – Оп. 12. – Спр. 1. – Арк. 104, 106, 113; Спр. 3. – Арк. 245, 246.
- ⁷² Кам'янець-Подільський державний педагогічний університет. – С. 6.
- ⁷³ ДАХО. – Ф. Р.302. – Оп. 12. – Спр. 2. – Арк. 16, 93; Подолянин. – 1997. – 17 жовтня.
- ⁷⁴ ДАХО. – Ф. Р.302. – Оп. 12. – Спр. 2. – Арк. 15, 16; Кам'янець-Подільський державний педагогічний інститут. Довідковий матеріал. – Кам'янець-Подільський, 1997. – С. 2
- ⁷⁵ Кам'янець-Подільський державний педагогічний університет. – С. 2
- ⁷⁶ Подолянин. – 1997. – 17 жовтня.
- ⁷⁷ Поточний архів Кам'янець-Подільського державного університету (далі – ПА К-ПДУ). – Протоколи засідань вченої ради за 1997 р. – Т. 1. – Арк. 117.
- ⁷⁸ Новітня історія України: Імена, звершення, творчість. Іміджево-енциклопедичне видання. – Вип. 1. – К., 2003. – С. 86.
- ⁷⁹ Кам'янець-Подільський вісник (Кам'янець-Подільський). – 2004. – 20 лютого; Подолянин. – 2005. – 18 лютого.
- ⁸⁰ Европейские университеты. Международный имиджевый каталог-справочник. – Харьков, 2003. – С. 45.
- ⁸¹ ПА К-ПДУ. – Протокол №7 засідання вченої ради педуніверситету від 30.08.2002 р. – Арк. 5.
- ⁸² Там само. – Самоаналіз роботи К-ПДПУ (2002 р.). – Арк. 21, 22.
- ⁸³ Завальнюк О.М., Комарніцький О.Б. Кам'янець-Подільський державний університет (1918–2005 рр.). – Кам'янець-Подільський, 2005. – С. 61.
- ⁸⁴ ПА К-ПДУ. – Звіт ректора К-ПДУ про проведену роботу за період з 24 січня 2004 р. по 24 січня 2005 р. – Арк. 5.
- ⁸⁵ Завальнюк О.М., Комарніцький О.Б. Матеріали до історії Кам'янець-Подільського державного університету. Довідково-статистичні матеріали. – Кам'янець-Подільський, 2004. – С. 58; Студентський меридіан. – 2005. – 14 лютого.
- ⁸⁶ Завальнюк О.М., Комарніцький О.Б. Матеріали до історії... – С. 46, 51, 53; ПА К-ПДУ. – Протокол засідання вченої ради від 31.01.2005 р.
- ⁸⁷ Кам'янець-Подільський державний університет: минуле і сьогодення. – Кам'янець-Подільський, 2003. – С. 190.
- ⁸⁸ Голос України (Київ). – 2003. – 24 жовтня.

The article deals with the main stages of the historic way of one of the oldest institutions of higher education – Kamianets-Podilsky State University, founded at times of Ukrainian revolution 1917–1921 and revived during times of Ukrainian Independence by efforts of community and conforming state structures.